

de timp”; definierea exactă a noțiunilor de “secret militar”, “secret de serviciu”, “secret profesional”, “secret de activitate”, “informații cu caracter confidențial a căror divulgare ar putea prejudicia securitatea statului”²².

Octavian Dascăl

Stéphane Courtois, *Comunism și totalitarism* (trad. de Ana Ciucan Țuțuianu), Iași, Editura Polirom, 2011

Volumul *Comunism și totalitarism*, semnat de renumitul istoric francez Stéphane Courtois, reia o serie de articole, studii, comunicări și recenzii publicate anterior, în care autorul încearcă o veritabilă relansare a dezbaterilor ideologice asupra naturii, originii și evoluției fenomenului totalitarist.

Încă de la începutul cărții, Stéphane Courtois propune o serie de teze privitoare la originea și evoluția totalitarismului, ceea ce produce intrarea în opoziție cu tezele tradiționale ale Hannei Arendt și ale lui George Mosse (care identifică rădăcinile totalitarismului în statul nazist și în cel stalinist), subliniind rolul fundamental al lui Lenin și al bolșevismului în apariția acestui fenomen politic.

În prima parte a cărții, *Lenin, inventatorul totalitarismului*, Stéphane Courtois supune analizei problema apariției totalitarismului, considerat ca efect al dublei mișcări de contestare a democrației și pieței, favorizată însă de Primul Război Mondial. Totodată, istoricul francez încearcă stabilirea mobilurilor și demersurilor întreprinse de Lenin pentru reușita revoluționară, încercând astfel să evalueze cauzele și caracteristicile apariției fenomenului totalitar. Vorbind despre esențialul cărții, Courtois însuși se referă la repunerea în discuție a figurii lui Lenin, pe care îl consideră important pentru înțelegerea apariției totalitarismului care a marcat secolul al XX-lea. Autorul este de părere că se poate identifica o continuitate între practicile propuse de Lenin și urmașul acestuia, Stalin¹. Autorul opinează că Lenin este cel care a conceput întregul sistem totalitar, el este cel care l-a pus în practică și l-a dezvoltat odată cu preluarea puterii și instituirea partidului-stat. Vocația revoluționară a tânărului Lenin și-a făcut apariția încă din anul 1902, odată cu publicarea lucrării sale, *Ce-i de făcut?*, în care acesta propune o serie de principii după care avea să fie organizată mișcarea comunistă din Rusia țaristă. Astfel, unul din punctele centrale este reprezentat de apariția “revoluționarilor de profesie”, prin care acesta înțelegea un grup restrâns, clandestin, secret, puțin numeros, foarte centralizat și specializat în acțiuni subversive.

Primul Război Mondial avea să radicalizeze discursul leninist. Cu câteva luni înaintea Revoluției din octombrie 1917, Lenin redactează unele texte prin care încearcă să își convingă apropiații de posibilitatea implementării unui nou sistem politic în Rusia țaristă, precum și modurile prin care dorea să realizeze acest deziderat. Accederea la putere a lui Lenin produce un val de decrete prin care este naționalizată întreaga economie, uzinele trec sub controlul muncitorilor, în primăvara anului 1918 ajungându-se chiar la confiscarea recoltelor țăranilor. Din acest moment are loc declanșarea războiului civil permanent, un

²² M. Tașcă & Al. Postică, *op. cit.*, p. 95-96.

¹ Stéphane Courtois, *Oamenii politici să nu confunde istoriile*, interviu acordat lui Ștefan Popescu, “Sfera politicii”, 162 (august 2011).

concept prin care Lenin definea lupta deschisă între revoluționari și cei care doreau revenirea la situația antebelică. Pentru noul conducător al statului, războiul civil era unul fără limite și fără restricții, fiind generalizate metodele brutale de obținere a puterii absolute precum tortura, luarea de ostatici, deportarea și asasinarea în masă.

În numai șase luni de la preluarea puterii, partidul bolșevic își sporește numărul la 100.000 de membri, acțiune care are loc pe fondul unei bune organizări a armatei sale, dar și a demagogiei și propagandei întreprinse. Ultimul bastion care stătea în calea preluării puterii depline a lui Lenin era inteligența rusă, lucru sesizat rapid de către acesta. Astfel, are loc o brutală expulzare și abuzare a acestei categorii sociale care era definită drept un adversar ireductibil de natură ideologică. În accepțiunea lui Stéphane Courtois, procesul obținerii puterii absolute a lui Lenin s-a petrecut în mai multe faze, prima fiind cea a creării unui nucleu de revoluționari de profesie, urmată de transformarea acestui nucleu în organizație de masă în cursul anului 1917, devenirea totalitară a noului regim politic impus și, în fine, cristalizarea partidului-stat din anii 1922-1923. Sfârșitul absolut al acestui proces este lichidarea societății civile ce dădea semne de renaștere după încheierea războiului civil.

Partea a doua a cărții, *Stalin și victoria totalitarismului*, se concentrează asupra perioadei în care succesorul lui Lenin a condus statul sovietic timp de aproape trei decenii. Istoricul francez propune o grilă de interpretare care să ajute la o mai bună înțelegere a fenomenului stalinist. Astfel, în opinia acestuia, teroarea a fost principalul mijloc de guvernare care a permis comunizarea rapidă a societății sovietice, cea mai importantă condiție de care depindea eficacitatea acestui proces fiind secretul care înconjura starea de teroare generalizată. Prin publicarea *Cărții negre a comunismului* în anul 1997, istoricii comunismului au început să își îndrepte atenția asupra fenomenului terorii ca mijloc de cucerire, păstrare și gestionare a puterii. Cu toate acestea, autorul prezentului volum atrage atenția asupra eventualității ratării unui fenomen pregnant în societatea sovietică, acela al terorii de mică intensitate criminală, un mijloc eficient de inoculare a sentimentului de frică și insecuritate, cu scopul dezintegrării structurilor societale și controlării rămășițelor acestora. La fel ca mai toate sistemele comuniste de mai târziu, cel din Uniunea Sovietică a stabilit o rețea de o densitate remarcabilă de supraveghere a societății, un veritabil control (pe imobil, grupuri de case, întreprinderi) care avea la bază poliția politică și Partidul Comunist, dar și organizațiile "sociale", a căror adeziune era obligatorie sau recomandată cu prisosință: sindicate, mișcări ale tineretului.

Mai mult decât predecesorul său, Stalin a înțeles natura regimului totalitar implementat în Uniunea Sovietică, fapt ce a dus la sistematizarea și stabilizarea acestuia, precum și la masiva sa exportare după încheierea celui de-al Doilea Război Mondial. Regimul stalinist este definit de Stéphane Courtois prin trei tipuri de monopoluri: politic, mental (din perspectiva monopolului asupra gândirii) și economic, completate în momentul accederii la putere de binomul propagandă-represiune. Definiția capătă nuanțe sistemice, autorul efectuând o divizare a acestuia în trei subsisteme, cel al partidelor comuniste, al partidelor-stat comuniste și al alianțelor cu Uniunea Sovietică și Partidul Comunist al Uniunii Sovietice (p. 124).

Totodată, autorul se apleacă asupra modificărilor produse în timpul lui Stalin, permițând sistemului comunist să supraviețuiască timp de aproape patru decenii după dispariția celui care avea să capete numele de "tătucul popoarelor". Istoricul francez aduce în dezbatere rolul Kominternului în menținerea laolaltă și perpetuarea puterii comuniste în lume. Creat în martie 1919 cu scopul unei delimitări clare față de vechea Internațională

Socialistă, Kominternul a devenit rapid, odată cu al doilea congres al său (din anul 1920), locul de adunare al tuturor celor care contestau formulele socialismului existente înainte de izbucnirea Primului Război Mondial și care doreau aplicarea dogmelor leniniste. Însă Kominternul și-a pierdut rapid principiul liberei exprimări, transformându-se într-un forum capabil să ofere legitimitate, evident sub conducere sovietică. Cu toate acestea, mișcările și efectele – de natură geografică, socială, funcțională – generate de elita kominternistă au fost stopate de Stalin, prin dizolvarea acestei structuri în anul 1943.

Dobândindu-și renumele de pe urma controverselor iscate de publicarea *Cărții negre a comunismului*, Stéphane Courtois reia o serie de problematici care încă orbitează în jurul rezolvării blocajului dezbaterii despre comunism. În această ordine de idei, a treia parte a cărții, *Comunism, crimă împotriva umanității, genocid*, dezbate implicațiile naturii represive a regimurilor comuniste din întreaga lume.

Istoricul francez precizează o serie dintre criticile și polemicile care au urmat publicării *Cărții negre*, încercând o relativă justificare a expunerilor din acel volum. Mai mult decât atât, dezbaterile ideologice iscate pe fondul posibilității comparării comunismului și nazismului sunt reluate de Stéphane Courtois, fără a trage însă o concluzie concisă. De asemenea, constatăm o curajoasă încercare a bilanțului regimurilor comuniste, ajungându-se la aproximarea în jurul cifrei de 100 de milioane de morți, chiar dacă acest subiect încă face obiectul unor cercetări.

Unul din capitolele cele mai interesante prin natura noutăților pe care le aduce în discuție este cel destinat unuia dintre cei mai săngeroși funcționari ai regimului stalinist, Nikolai Ejov. Aici este retrasat parcursul politic al lui Ejov, de la modestele funcții deținute, până la ascensiunea puterii sale, cea de șef al NKVD și responsabil direct cu aplicarea și organizarea Marilor Epurări. Fără niciun temei juridic, acesta a fost însărcinat să “curețe” țara de “dușmanii poporului”, conform cotelor primite și unor procedee care cuprindeau două categorii: împușcării și deportații. Însă după efectuarea operațiunilor, Ejov însuși avea să dispară aiudoma victimelor sale. Tot în cadrul acestei părți, autorul pune problema caracterului genocidar al unor acțiuni (precum Cambodgia, Lituania, Letonia, Basarabia, Marea Foamete din Ucraina ș. a.).

Ultima parte a cărții, *Istoria și memoria comunismului*, supune analizei o serie de subiecte atractive din punct de vedere istoriografic, precum revoluția documentară generată de prăbușirea regimurilor comuniste, experiența proprie a autorului în cadrul participărilor sale succesive în cadrul Memorialului Sighet, problema negaționismului foamei din Ucraina anilor 1930, dar și încercările de manipulare a istoriei. Cu toate acestea, reține atenția analiza realizată de Stéphane Courtois asupra Raportului secret din 1956 al lui Hrușciiov, pe care îl consideră catalizatorul evenimentelor din același an. Astfel, istoricul francez intră în culisele pregătirii și expunerii acestui document care avea să propună – la insistențele lui Hrușciiov – o diabolizare a lui Stalin și o reabilitare/preamărire a lui Lenin. În accepțiunea sa, Raportul reprezintă un exercițiu extrem de periculos pe care Hrușciiov a reușit să îl treacă prin capacitatea sa de a fi reușit să spună destul, dar, totodată, evitând să spună prea puțin.

Cu toate acestea, subiectul acestei cărți nu este unul nou nici pentru autor, nici în dezbaterea academică sau publică, palidul protest al lui Courtois producând o relativă orientare a istoriei comunismului și/sau totalitarismului pe critica discursului ideologic promovat de statele comuniste. Unul dintre elementele cu totul inovative din punct de vedere metodologic este acela în care se ocupă de subiectul ales dintr-o altă perspectivă, anume dinspre societatea pe care o consideră “masificată și atomizată”, în capitolele în care

acesta prezintă ori recenzează jurnalele intime ale cetățenilor sovietici. În acest sens, precizăm recenziile lucrării semnate de Jochen Hellbeck unde, în ciuda caracterului descriptiv, Courtois reușește să surprindă tezele centrale ale volumului ce orbitează în jurul felului în care cetățenii Uniunii Sovietice au devenit participanți activi sau pasivi ai stalinismului, oferind, voluntar sau involuntar, plusvaloarea necesară cultivării valorilor și mecanismelor de funcționare ale statului sovietic.

Volumul de față demonstrează faptul că formulele de analiză clasică a comunismului prin instrumentele teoriilor totalitarismului s-au complicat, generând un nou val interpretativ, care persistă deopotrivă în aprecierea și contestarea predecesorilor.

Ipotezele și argumentația propuse de către autor fac din cartea de față una de referință pentru istoriografia privitoare la comunism. În ciuda faptului că istoricul francez consideră comunismul – atât din punct de vedere ideologic, cât și practic – ca neavând o esență, ni se pare important să menționăm anumite elemente caracteristice acestui fenomen totalitar. Una dintre caracteristicile asupra căreia Courtois insistă în cartea sa este dimensiunea criminală a comunismului. În fapt, la sfârșitul cărții, el afirmă că și-a dorit să expună tocmai practicile violente, crimele politice, masacrele și genocidurile organizate de regimul comunist în Uniunea Sovietică. Dacă înainte de 1991 existau simple ipoteze și supoziții față de teroarea din anii '30, marile epurări, foametea din Ucraina, precum și despre gulag, deschiderea arhivelor a făcut ca istoricii să beneficieze de date exacte, capabile să ateste dimensiunea masacrelor orchestrate de comuniști în Uniunea Sovietică și nu numai. Este vorba, în primul rând, despre desecretizarea unei însemnate părți a arhivelor Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, arhivele Kominternului și arhivele KGB.

Ionuț Filipescu

Coreea de Nord: gulagul “sângelui dușman”

Blaine Harden, *Evadare din Lagărul 14. Incredibila odisee a unui om din Coreea de Nord până în lumea liberă* (trad. Adriana Ciorbaru, cuvânt-înainte de Marius Oprea), București, Editura Corint, 2013, 239 p.

Blaine Harden este jurnalist american, colaborator la PBS *Frontline* și *The Economist*. În trecut a fost corespondent al *The Washington Post* pentru Asia de Sud-Est, Europa de Est și Africa. A scris, între altele, reportaje importante despre asediul orașului Sarajevo (din perioada războiului sârbo-bosniac) și cu privire la Africa. Totodată, este autorul cărților *Africa: Dispatches from a Fragile Continent* (1990) și *A River Lost* (1996), despre poluarea fluviului Columbia. În 2012, pentru cartea de față, a fost răsplătit cu *Grand prix de la biographie politique*, un important premiu francez. În prezent lucrează la o altă carte despre Coreea de Nord¹.

Deținuții ajung în lagărele nord-coreene în urma arestărilor omnipotentei și omniprezentei Securității (*Bowibu*), fără a trece, în general, printr-un proces juridic, ci prin simple decizii “administrative”, iar internarea “prin asociere” a rudelor celui declarat

¹ A se vedea, în acest sens, pagina sa web la adresa: <http://www.blaineharden.com/>.